

*Leka
för
livet*

Leka för livet

FATABUREN 1992

NORDISKA
MUSEET

ALBERT EDELFEKT

Leka för livet

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK

FATABUREN 1992

FATABUREN 1992

ISBN 91 7108 316 2

ISSN 0348 971 X

© Nordiska museet och respektive författare.

Redaktör Hans Medelius.

Bildredaktör Agneta Johansson.

Teknisk redaktör Berit Nordin.

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om inte annat anges. I de fall fotografens namn inte uppges är denne okänd.

Summaries translated into English by Skans Victoria Airey.

Omslag: Drottning Blanka av Namur. Målning av Albert Edelfelt 1877. Foto Hannu Aaltonen. Ateneum, Helsingfors.

Bohusläningens Boktryckeri AB, Uddevalla 1991

GUSTAV III:S BARNDOM OCH LEKSAKER

Roger de Robelin

*Roger de Robelin,
fil. kand. Stockholm.*

”I god jord är lätt att så, träd ware den som växten gifver!”

Så skriver den åldrade greve Carl Gustaf Tessin på Åkerö i sin dagbok 1769 då han tänkte tillbaka på sin tid som prins Gustavs guvernör.

Gustav III föddes i Kungshuset (Wrangelska palatset) på Riddarholmen den 13 januari (nya stilen den 24 januari) 1746. Hans föräldrar var den svenske tronföljaren Adolf Fredrik och prinsessan Lovisa Ulrika av Preussen, syster till Fredrik den Store. Födelsen annonserades med 256 kanonskott. Gustav blev alltifrån sin födelse föremål för den svenska nationens hyllning. Det hade gått över 60 år sedan en tronföljare föddes i Sverige. Äntligen skulle nationen få en svenskfödd konung.

Glädjen var givetvis extra stor med anledning av att Lovisa Ulrikas första havandeskap året innan hade slutat med missfall. Kanske är detta förklaringen till Lovisa Ulrikas starka och känslolösa band till sin förstfödde. Även den danska drottningen fick samma år ett missfall men födde en dotter året därpå, Sofia Magdalena, prins Gustavs blivande gemål, vilket ser ut som en tanke.

Prinsens första barnkläder hade redan 1745 kommit från Lovisa Ulrikas mor, änkedrottningen av Preussen. Den rika utstyrelsen, som troligtvis även innehöll en dopdräkt, förevisades för den intresserade allmänheten vid en utställning på Stockholms slott den 9 september 1745.

För att hylla minnet av de två stora gustavianerna, Gustav I och Gustav II Adolf, fick den lille arvprinsen namnet Gustav: ”i hopp att han skulle ock likna dem i egenskaper”, och bli den

Arvprins Gustav 1747 iförd kolt med Preussiska Svarta Örns Ordens orangefärgade band med tillhörande broderad kraschan. På huvudet mössa med fallvalk. Sannolikt minnesbild av hur prinsen såg ut vid sin första audiens 1747 då han tog emot den ryske envoyén von Korff. Pastell av Gustaf Lundberg. Drottningholm. Foto Svenska Porträttarkivet.

Grevinnan Otiliana Wellink, som representerade faddrarna vid prinsarna Gustavs och Karls dop. På bröstet bär hon Solfjädersorden, som hon fick av Lovisa Ulrika 1747 samt ordenstecknet för Vadstena adliga jungfrustift, som hon blev abedissa för 1750. Solfjädersorden torde ha varit en av prins Gustavs första leksaker, eftersom den bars av samtliga hovdamer i vars vård aruprinsen anförtröts. Olja av Olof Arenius. Privat ägo. Foto Statens konstmuseer.

tredje stora gustavianen. Dopceremonin ägde rum den 16 januari i rikssalen i Kungshuset.

Prins Gustav fick tre syskon, Karl, född 1748, Fredrik Adolf 1750 och Sofia Albertina, 1753.

PRINS GUSTAV I HOVDAMERNAS VÅRD

Den blivande regentens uppfostran var inte enbart en familjeangelägenhet utan i hög grad ett statsintresse, allt enligt 1719 års grundlag. Det ålåg ständerna ”med kungl. majts nådigaste behag” utse de personer, som skulle handha ”de konungslige

barnens anständiga uppfostran och undervisning". För ledningen av prinsens uppfostran ville man tillsätta en guvernör av hög rang och i besittning av bildning och kultur.

Tiden fram tills dess prins Gustav var blöjfri, levde han i "Hoffruntimbrens" vård. Prinsens dagliga skötsel anförtroddes redan från första början åt överhovmästarinnan hos tronföljarparet, grevinnan Hedvig Elonora Wrangel. Hon ansågs mycket lämplig och fick till sin hjälp de övriga hovdamerna. Kronprins Gustav ger f.ö. i sina memoarer 1765 ett gott betyg över henne.

Den lille prinsen, som var klen, vistades till en början i Kungshuset men den 3 maj 1746, flyttade han ut till Ulriksdal. Här mottog han, den 23 juni kl 9 på kvällen, sittandes i en "liten Phaeton" förspänd med sex stycken ölandshästar, sina föräldrar, som hade varit på en mönstringsresa i Närke och Värmland. I ett tält bjöds på förfriskningar. För allmänheten visades han den 15 september samma år, då Lovisa Ulrika för första gången spatserade med prinsen.

Tidigt fick prins Gustav göra sina föräldrar sällskap på resor och nöjen. Sommaren 1747 följde Gustav med dem till Fredrikshov för att "bruka Diursgårds Brunnen". Sommaren 1748 vistades han med sina föräldrar både på Drottningholm och Fredrikshov.

Det hände även att prinsen, endast med hovmästarinnan, gjorde små utflykter. Vid en åktur i vagn i augusti 1747 hann tydligen ryktet före honom. När presidenten i Bergskollegium, friherre Gustaf Rålamb fick höra, att prinsen skulle passera hans hus på Drottninggatan, skyndade han sig ut för att överlämna en present till den unge fursten, en lång käpp med en förgylld silverknapp, i vilken en balsamdosa var monterad. Käppen hade tillhört Gustav I. Året därpå, den 1 april 1748, spisade prins Gustav, endast ledsagad av hovmästarinnan Wrangel, middag hos kung Fredrik i dennes sängkammare. Den 19 juli 1748 var Gustav åter, med hovmästarinnan och hennes dotter hovfröken Ulrika Strömfelt, på besök hos kung Fredrik som låg sjuk efter ett slaganfall.

Mycket tidigt blev prinsen inskolad i de kungliga plikterna. Redan den 7 maj 1747, mottog han den ryske envoyén baron Johan Albrecht von Korff i avskedsaudiens.

Det yttersta överinseendet över prinsens uppfostran hade dock kronprinsessan Lovisa Ulrika själv. I ett brev från henne till sin

Solfjädersorden eller l'Ordre de l'Harmonie. Kungl. Livrustkammaren.

Arvprins Gustavs serafimerordensdräkt från 1748 med mössa med fallvalk. Dräkten är av vit atlas och garnerad med svarta spetsar. Bars sannolikt vid dubbningen av de första serafimerridarna den 18 april 1748. Foto Kungl. Livrustkammaren.

moder, skrivet då prins Gustav var ett halvt år gammal, berättar hon att han var ett livligt barn:

han tycker redan om soldater och trumvirvlar. Jag skall uppfostra honom på preussiskt manér, om Gud låter honom leva, och jag hoppas det skall bliva en bra karl av honom; han är mycket livlig av sig, vilket är ett gott tecken.

Vid arvprinsens hemkomst till Stockholm från sommarvistelsen på Drottningholm den 12 oktober 1749 togs Gustav ifrån hov-

Prins Gustav 1759. Sannolikt det miniatyrporträtt som hängde i salongen i den modell av Åkerö slott, som Tessin gav prinsen i julklapp 1750. Förlaga till J.H. Scheffels porträttmålning av prins Gustav. Statens konstmuseer.

mästarinnan och "lefwererades i Karl händren, till gref Carl Gustaf Tessin hans gouverneur".

UNDER CARL GUSTAF TESSINS LEDNING

Till arvprinsens guvernör utsågs i december 1746, den i sitt äktenskap barnlöse, kanslipresidenten Carl Gustaf Tessin (1695–1770), enligt ett tidigare löfte av Lovisa Ulrika. Tessin skriver i sin dagbok att:

Hennes kongl. Höghet någon tid förut låfvat mig en Nådigh hugkomst i fall en Kongl. Prins föddes. Pennan sändes mig nu med tillsägelse, att den mig gäfves, på det jag måtte skriftligen förbinda mig, att, vid Prinsens tilltagande ålder, draga underdåning trogen vård om dess uppfostran.

Det stora förtroendet som kronprinsparet hyste för Tessin resulterade i att han även fick ansvaret för prinsarna Karl och Fredrik Adolf. Det fanns dock ett förbehåll. Prins Gustavs uppfostran skulle hela tiden ske i nära samråd med Lovisa Ulrika.

Tessin gick verkligen in för sin uppgift och flyttade i februari 1749 från sitt hus i Slottsbacken till Hessensteinska huset på Riddarholmen mitt emot Kungshuset.

Under hela sin tid som guvernör lämnade Tessin varje morgon kl 9 till Lovisa Ulrika en egenhändigt skriven kort berättelse om prinsens hälsa och göranden.

Så småningom uppstod konflikter mellan Tessin och Lovisa Ulrika om prinsens uppfostran. Lovisa Ulrika var otålig och ville snabbt se resultat medan Carl Gustaf Tessin önskade skynda långsamt. Tessins övertygelse byggde på tanken att:

först lära tänka, och sedan af goda böcker lära sig, om han tänkt sundt och rätt — — — Lättia är att läsa, men arbeta och omak att tänka. Och förtida läsning, och att utur böcker bårgat förstånd, och främmande begrepp komma så många tröga och dåmnade Genier. — — — En Praceptor [lärare] borde hela första året, raiconera med sin Dicipel [elev], och gärna lemna honom obehindrat full tankfrihet.

Läroplanen anslöt sig med vissa justeringar till den traditionella adelsundervisningen. Göte Klingberg har i sin artikel *Kunglig barnuppfostran vid Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas hov* redogjort för de pedagogiska idealen.

Redan efter ett år förstod Tessin att han och prinsens ständige

kammarherre, greve Nils Adam Bielke, inte räckte till för att svara för prinsens hela undervisning. Med mycket möda lyckades Tessin övertala Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika, att antaga den kunglige bibliotekarien Olof (von) Dalin till prinsens informator i historia och geografi trots ovänskap med Tessin från Dalins sida, medan hovpredikanten Göran Schröder skulle undervisa i teologi.

En bidragande orsak till den kommande brytningen 1754 mellan Tessin och Lovisa Ulrika var Tessins och hattpartiets intresse av att förbättra relationerna med Danmark. Man såg en möjlighet att uppnå detta genom att få till stånd ett giftermål mellan prins Gustav och den danska jämnåriga prinsessan Sofia Magdalena. Redan på hösten 1750 inleddes förhandlingar om en förloving. Den 17 november har kanslirådet Sack antecknat i sin dagbok:

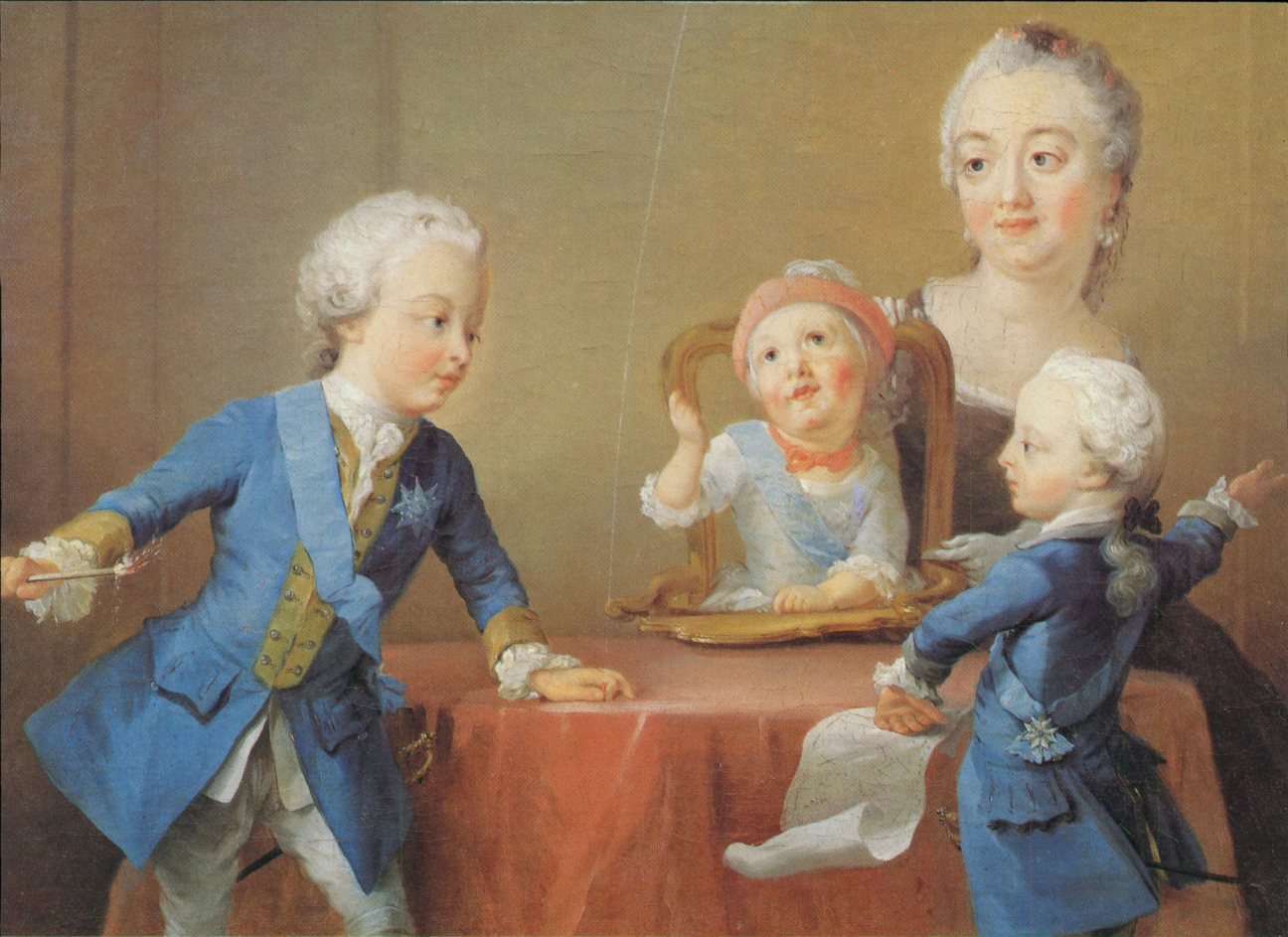
man hafver låtit under hand proponera med kongl. danska häfwet att Printsessan i Danmark Sophia Magdalena skulle med tiden blifwa Prints Gustaf gemåhl. Hwarpå fölgdt ett behageligt men ei positivt swar, dock synes det som saken torde få sin framgång.

Den 15 januari 1750 avsände kanslirådet Sack såväl kung Fredriks som prins Gustavs föräldrars brev, vilka mottogs med välvilja i Danmark och föranledde liknande svar.

Den fullständiga brytningen mellan Tessin och Lovisa Ulrika ägde rum på Ulriksdal den 30 januari 1754. I Tessin ställe förordnades hans gode vän greve Claes Stromberg att tills vidare vara guvernör. Dock kom Tessin att fortsätta att skriva sina brev till prins Gustav till dess förkovring, vilka i sin helhet, på ständernas benägna och enhälliga anmodan, trycktes 1756 under titeln *En Gammal Mans Bref, Til En Ung Prints*. Först den 13 februari 1756 lämnade Carl Gustaf Tessin, på egen begäran, guvernörsbefattningen.

Trots att Tessin ej fick fullfölja prinsen uppfostran kände han sig ändå belåten med "resultatet" när han långt senare efter möte med kronprins Gustav på Åkerö 1768 konstaterade att "Vår välsignade kronprints är synneligen ej efter denne Scholordning uppfostrad, och har dock alla dygder uti något mått".

Tessin kunde heller aldrig helt släppa kontakten med sin forne lärjunge. Så länge han var aktiv i politiken var han den av riksråden som läste upp rådets hyllning vid couren på kronprin-

Drottning Lovisa Ulrika med prinsarna Gustav, Karl och Fredrik Adolf. Arvprinsen Gustav håller ett tänt fyrverkeri i sin högra hand. Målning av J.H. Scheffel och Johan Pasch. Drottningholm. Foto Statens konstmuseer.

Statyett i terrakotta av kronprins Gustav 1753, beställd av Carl Gustaf Tessin för Lovisa Ulrika hos J.-Ph. Bouchardon. Statens konstmuseer.

sens födelsedagar. Även efter sin utflyttning till Åkerö höll han sig ständigt à jour med kronprinsens utveckling.

Den ende i Lovisa Ulrikas närhet som inte hade blandat sig i arvprinsens uppfostran var, enligt Fredrik Axel von Fersen, Fredrik I. Däremot lär kungen gärna ha sett prinsen hos sig och han "lät honom ofta komma till sig för att smeka honom".

KONTAKTEN MED ANDRA BARN

Påståendet att prins Gustav under hela sin uppväxt skulle ha förnekats att umgås med och vara ett barn bland andra barn är inte helt riktigt, åtminstone inte så länge som Tessin ansvarade för hans uppfostran.

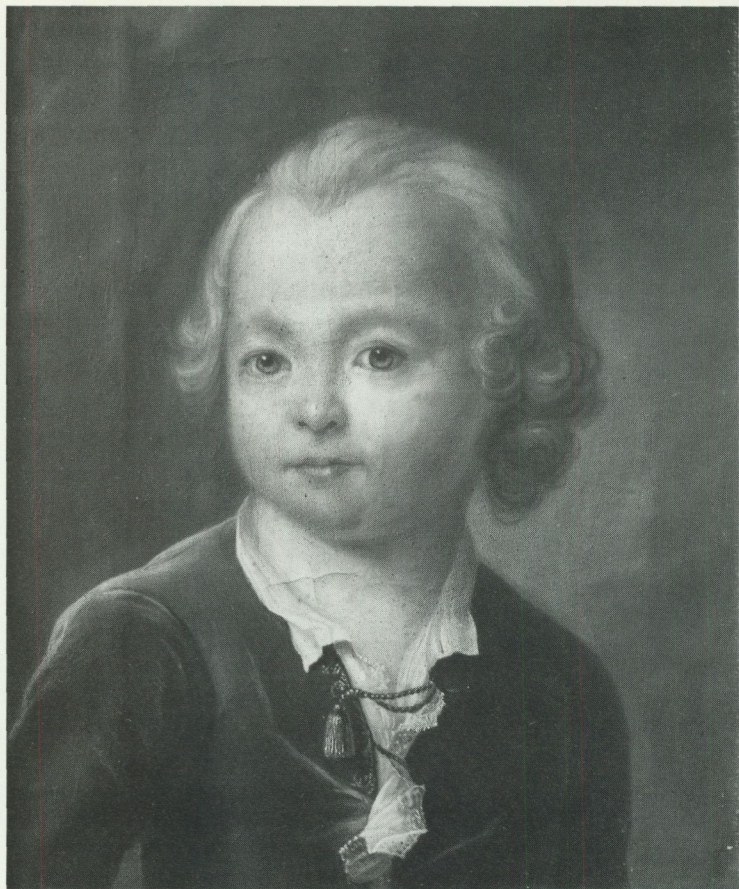
Av Tessins anteckningar i sin Åkerödagbok framgår klart att han hade samma åsikter hur prins Gustav borde uppfostras, som framförts i en anonym skrift som tillställdes honom i samband med att han blev prinsens guvernör. Den namnlösa författaren menade att prinsen borde förses med lekkamrater:

Men såsom det ändå torde falla printzen, såsom ett litet Barn, alt för ledsamt, att få ständigt, och nästan alt jämt omgås med sine tilförordnade fullvuxna upwactare --- så skulle sijnas wädeligt, at Printzen bifogades 2ne Gref eller friherrebarn av sitt kön och ålder till leccamerater.

Varför var Tessin rörande enig med denne anonyme författare? Vi har här stor anledning att misstänka att Tessin själv var upphovsmannen till den anonyma skriften. Lovisa Ulrika och Adolf Fredrik var inte heller främmande för tanken att deras barn skulle få umgås med andra barn. Redan den 4 maj 1745 lät Lovisa Ulrika och Adolf Fredrik "en hop barn mellan 6 och 12 åhr" komma upp i Kungshuset. Där satt kronprinsparet på teatern i stora rikssalen och spelade på sina instrument medan barnen dansade och åt vid det "Kongl. Bordet en fer a Chaval" (hästskoformat bord). Förmodligen ville man lära känna och välja ut de barn, som skulle kunna vara lämpliga för ett umgänge med de kommande kungliga barnen.

Även efter prins Gustavs födelse ordnades det minst 10 barnkallas under åren 1748–1751. Prinsens första tillställning ägde rum den 2 december 1748 vid knappa 3 års ålder, då en liten barnbal för prins Gustav hölls, och barnen åt en måltid med prinsen.

*Prins Gustavs lekkamrat greve
Per Brahe. Porträtt av J.H.
Scheffel efter beställning av Per
Brahes morfar, friherre Johan
Gabriel Sack. Skokloster. Foto
Statens konstmuseer.*

När prinsen fyllde 3 år 1749 hölls en kombinerad bal för barn och vuxna i stora rikssalen. Efter att Adolf Fredrik och prins Gustav dansat, spelade Lovisa Ulrika på sin clavecin i rikssalen och Adolf Fredrik på sin violoncell i audienskammaren. Mot morgonen serverades för de vuxna en *revillion* (morgonmåltid).

Lovisa Ulrikas intresse för teater tog sig uttryck i bildandet av en barnteater 1749. Den blev prins Gustavs första kontakt med den konstart som skulle bli ett av hans livs största intressen. Den 26 januari 1749 framförde barnen en komedi *Le joueur* av Jean François Regnard, på den lilla i rundelen i Kungshuset uppsatta teatern. Enligt kanslirådet Johan Gabriel Sack, lyckades de rätt väl. Hans 9 år gamla dotter Hedvig Louise spelade rollen av

Angelique. Efter föreställningen fick barnen presenter, "fruntimbret" guldnipper och "manfolken" guldmedaljer, och en måltid avåts. Barntruppen spelade samma komedi vid ytterligare två tillfällen. Vid den sista föreställningen framfördes även aktstycket *La famille extravagante*. Efter varje teaterföreställning åt barnen tillsammans med prinsen.

Vid dessa barnkalas fick prinsen flera lekkamrater. En var den jämnåriga greve Per Brahe. För att få leka med honom och hans lillebror Nils Gabriel hände det att prins Gustav med sina föräldrar, besökte brödernas morfar Johan Gabriel Sack, som bodde i Stenbockska palatset mitt emot Kungshuset. Där vistades bröderna t.ex. den 20 oktober 1749. Senare på kvällen träffade prinsen pojkar igen på en liten barnbal i Lovisa Ulrikas förmak. Denna höst hade prins Gustav ytterligare fyra barnbaler.

1750, då prinsen fyllde 4 år, firades hans födelsedag med att barntruppen spelade komedien *La fête de Village* på teatern i rikssalen. Efter föreställningen hölls en barnbal som avslutades med att alla barnen fick "nåden" att äta med prinsen. Några dagar senare var Gustav med sina föräldrar på middag på Rydboholm och lekte med sina kamrater Per och Nils Gabriel Brahe. Det var sannolikt vid detta tillfälle som prinsen gav sina vänner de två leksakskanoner som ännu finns bevarade på Skokloster.

Följande år på prins Gustavs födelsedag lät Tessin ordna en stor bal. I en av hans dagligen förda notiser står: "åt om aftonen printz Gustaf, med barn af dess ålder, uti Cadet Salen. — — Efter måltids dansades i indre rummet". Festen bekostades av kung Fredrik och kostade hela 6.225 Rdl smt.

Åtminstone så länge prins Gustav var i Tessins vård umgicks han ibland med sin yngre bror prins Karl och så småningom med prins Fredrik Adolf.

Om de kungliga barnens fria samvaro får vi veta av ett brev från kronprins Gustav till sina föräldrar 1754 där han berättar:

hur han hade sprungit omkring med sina bröder i trädgården och skjutit tre fåglar som dock alla flög sin väg, att han hade spelat boll och lekt gömleken, att han hade dragit sina småsyskon i Sofia Albertinas vagn och att han hade dansat med sin lillasyster i Audiensrummet.

Det går inte att förneka att prins Gustav under hela sin ungdom och pubertet blev isolerad och sällan träffade jämnåriga. Till bilden hör också att hans omgivning ställde mycket höga krav på

Gustav III:s trähäst, som han fick i julklapp av Carl Gustaf Tessin 1747, nu i Livrustkammaren.

honom. Den definitiva förändringen i prinsens uppfostran skedde, enligt honom själv, med anledning av Lovisa Ulrikas iscensatta kupp försök i syfte att stärka kungamakten 1756. I sina memoarer för år 1765 skriver kronprins Gustav:

Jag var då ett barn, och, ehuru den olycksfulla katastrofen af 1756 feregick under mina ögon, såg jag den endast såsom ett förvånadt barn. Jag bör dock säga, att jag oaktadt min späda ålder, likväl kände lifligt, och att sorgen öfver förlusten af Grefve [Claes] Stromberg, min Guvernör, och af Hr [Olof von] Dalin, min Lärare, hvilka man tog ifrån mig, affekterade mig så att jag föll i en sjukdom. Jag gret också mycket, då jag måste skiljas från min andra Guvernör Grefve Nils Adam Bielke. Man satte i deras ställe omkring mig personer, hvilka verkligen hade erforderliga egenskaper för att uppfostra en ung Prins, men saknade en vesäntlig egenskap, nämligen att ega

sin lärjunges förtroende. Såsom allt skedde af partianda, så hade man med flit valt folk, som för Konungen voro misshageliga och man hade tvungit mina föräldrar att emottaga dem. Följden var att de som lemnade mig, seende sig bortjagade af det herrskande partiet, gåfvo mig på förhand de mest ofördelaktiga begrepp om de personer, åt hvilka min ledning skulle anförtros. Sådana intryck skulle nödvändigt bortskämma den bästa natur och förstöra den grundval, som mina förra Lärare hade lagt.

Vidare skriver kronprinsen att han för egen del inte hade något klagomål över Tessins guvernörsgärning:

Jag har ingenting att förebrå honom, ända till det ögonblick, då olyckliga omständigheter vållade en fullkomlig brytning emellan honom och mina föräldrar.

När kungafamiljen flyttade in i det nyuppförda slottet i december 1754, betraktades inte längre kronprins Gustav, enligt dåtidens uppfattning, som ett barn. Prinsen sågs som en ungdom för vilken man hade inrett särskilda och ändamålsenliga rum.

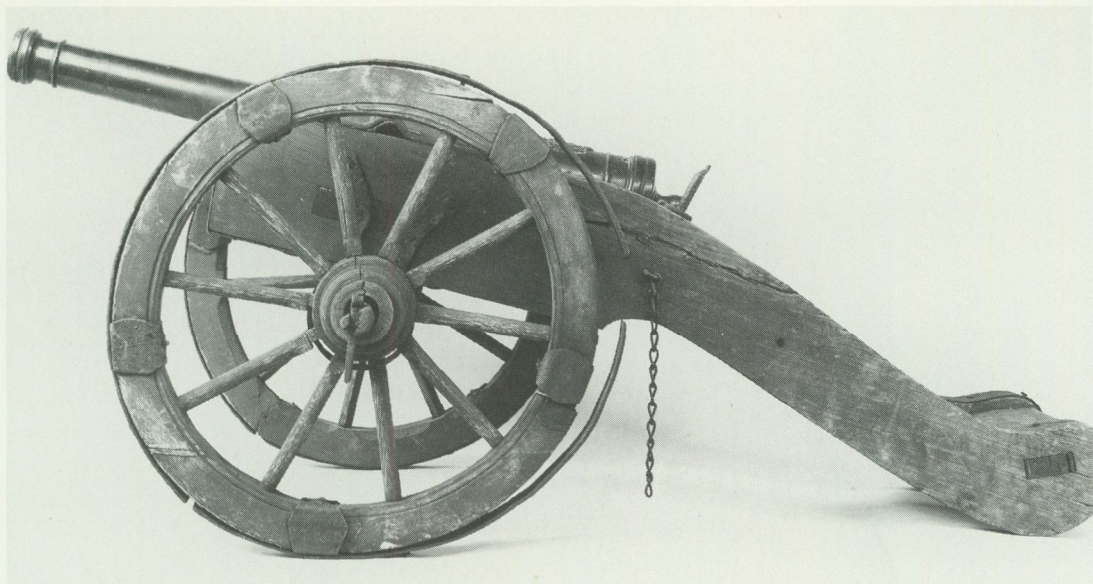
LEKSAKER OCH PRESENTER

Carl Gustaf Tessin visste hur värdefull leken var för en effektiv inläring. Där hade även leksakerna sin givna plats. Tessin instämde med den tidigare omnämnde anonyme ”rådgivaren” som menade att:

Printz Gustaf ifrån sitt tredje til och med sitt siunde ålders år, utan någon Bok, och i största frihet, under allehanda förnogel. barnlekar, som den åldern mäst älskar — — — vanliga barnleksaker, såsom små kieglor, pappers tuppar, små trädockor, tärningar, kort etz.

Prins Gustav och hans syskon fick givetvis en hel del presenter och leksaker. De flesta av dessa ting har säkerligen gått förlorade redan under hans barndom, andra ärvdes av syskonen medan ett fåtal har bevarats. Av dessa leksaker skänktes många bort som gåvor till personer i kungens närmaste krets. Några få har bevarats i de kungliga samlingarna eller i olika museer.

Tessin var mycket kritisk till att man gav de kungliga barnen för många julklappar. Det fick till följd, enligt hans mening, att barnen blev bortskämda och inte uppskattade presenterna. Fenomenet känns, som från vår egen tid. Han skriver i sin Åkerödag-

Kanon av mässing monterad på en blåmålad lavett av ek. Den ingick i "Lilla artilleriet", skänkt till prinsen julen 1748 av franske ambassadören i Stockholm, markisen de Lanmary. Artilleriet bestod av minst 10 pjäser och var tillverkat av Gerhard Meijer ca 1745. Tillhör Nordiska museet.

bok 1763 med anledning av att hans hustru Ulla Sparre hade hållit ett julkalas för gårdens underlydande:

Jag har ofta varit vittne till kongl. Barns Juleqwällar, men den som will se en hiärtans glädje bör söka den å sämbre och lägre ort, där sällan gåfwor wankas.

Tessin försökte ge prinsen några få men ändamålsenliga julklappar, som skulle överlämnas på ett sinnrikt sätt. I Åkerödagboken år 1760 skriver han:

Efter min förmåga inspådde jag, med egen bekostnad h. k. h. Cronprintsens upfostran med menlösa nöijen, särdeles wid Juhletiden.

Av Tessins anteckningar av egna bekostade presenter för julfirandet vid hovet får vi bl.a. veta vad han gav till prins Gustav så länge han fungerade som överstemarskalk. Vid prinsens första julafton 1746 fick han en lappmudd fodrad med hermeliner som hade kostat 300 rdl kmt.

Följande jul skänkte Tessin sin egen häst av trä med full mundering – sadeln och schabraket av blattsammet med guld-snören och förgyllt betsetyg. Hästen var tillverkad i Danzig och munderingen gjord av sadelmakaren Johan Georg Pfeffer i Stock-

holm. Hästen gavs 1783 i julklapp till sonen Gustaf Adolf – försedd med hjul och nya betseltyg. Samma typ av häst finns bevarad på Kavlás i Västergötland. Denna häst hade enligt tradition tillhört Karl XII. Vid samma tillfälle fick Gustav ett skåp, delat i tre rum, med hushållssaker. Det hade kostat 72 Rdl kmt.

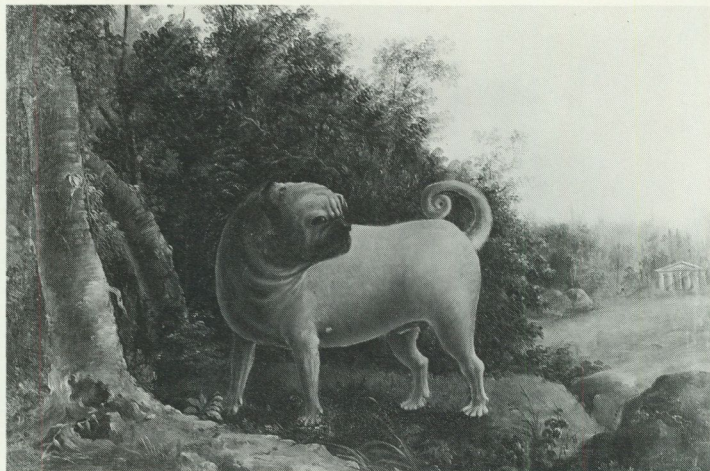
1748 berättar friherre Sack att franska ambassadören markis de Lanmary, skänkte prinsen ett helt litet artilleri, som hade tillhört hans bror. Att ge prinsarna "lilla artilleriet" var en gammal tradition från 1600-talet. Även brodern prins Karl fick 12 kanoner med sitt namnskiffer och årtalet 1763.

På julafton 1749 överraskade Carl Gustav Tessin prins Gustav med en liten marknad som han hade låtit inreda i stora rikssalen. Enligt svågern Johan Gabriel Sack var den "rätt wacker och artig". Av kung Fredrik fick prinsen en liten klocka av guld och av hovmästarinnan Wrangel en liten guldflaska med en svan uppå. Här må även nämnas att prins Karl fick "utom en myckenhet leksaker", av kung Fredrik en käppknapp av guld garnerad med briljanter och en "skied feder af Gull" av Adolf Fredrik.

Tessins julklappsförteckning för detta år saknas, men från lotteriet, som anordnades av honom, finns en Liste de La Loterie tirée le 24 Decem. 1749 bevarad. Av denna får vi veta att prins Gustav, av de 315 numren, fick sig tilldelat icke mindre än 40. Här kan nämnas: En liten papperslampa garnerad med snäckor, en vacker dansande "Marguerite" med drivfjäder och fyra marionetter – en pajas, en fru "Ragonde" och deras två barn. Vidare en trädocka – grenadiär som exerceerar, en trädocka – dam i slängkappa, 27 soldater i uniform med gevär på axeln, 15 grenadiärer i uniform, en man som drar en vagn med en tunna, en husar till häst, två smeder, två spel – "d'Epinettes" och "Cavagnol", ett fältskrivbord, ett litet bord av alabaster med en theservice, 8 små tallrikar med kongsjorda maträtter på, och en bronsgrupp med sex soldater som skjuter av en kanon. De var skänkta av Adolf Fredrik.

Av Lovisa Ulrikas skänkta lotter fick Gustav flera dockor, en kaross med kusk och två lakejer, en docka i en rullande schäs med en häst och en kusk, en lapp i en släde med seldon och en liten bur med fågel. Av sin älskade Becka, Nils Adam Bielke, fick Gustav en modell av ett hus i två våningar och en stor neger som tänder en fackla med drivfjäder.

Prins Gustav och hans syskon växte upp med hundar och burfåglar. Denna mops, Karl XIII:s favorithund, var ättling till Lovisa Ulrikas mops. Målning av Axel Otto Mörner. Rosersberg. Foto Statens konstmuseer.

Tessin skänkte julen 1750 en målad och helt möblerad modell av Åkerö till Gustav. I salongen hängde prinsens porträtt i miniatyr. Avsikten med modellen var säkerligen att den i första hand skulle tjäna som en pedagogisk leksak, i andra hand, som en artighetsbetygelse gentemot Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika för det intresse som kronprinsparet visat för Tessins bygge. De hade nämligen föregående jul skänkt fyra spisar, tre kakelugnar, sex kistor fönsterglas m.m. till Åkerö. Julen 1750 fick prinsen Cadett-Corpsen som exacerade uppställd på ett bräde.

Enligt en anekdot berättad av Fredrik Axel von Fersen hade konung Fredrik under sin sista jul 1750, tänkt att ge prinsen några små julklappar i form av leksaker. I sina rum lät kungen breda ut fruntimmersnipper, en vacker värja med krigiska emblemer och rustningar på ett bord:

Den lille prinsen blef förtjust deråt; men tillsagd att välja hvad helst honom behagade, blef han [kungen] förvånad att se prinsen preferera en solfjäder, framför alla öfriga saker.

Av friherre Sack får vi dock veta att kung Fredrik gav prins Gustav en hästmundering, till prins Karl en guldvärja med diamanter och till prins Fredrik Adolf sitt porträtt med juveler.

Ett exempel på hur Tessin försökte ge en ytterligare dimension

till sina "wälmenta Juhklappar" är när han till julafton 1751 lät illuminera ett av prinsens rum. Hovmålaren Johan Pasch hade dekorerat rummet. För fönstren var bågar av oljade papper med följande deviser uppsatta och under varje devis låg en julklapp.

**EN GUDFRUCKTIG KONUNG ÄR LANDETS WÄLSIG-
NELSE.**

Under låg en bibel med kopparstick inbunden i röd saffian med förgyllning, som kostat 180 Rdl kmt.

EN RÄTTWIS KONUNG ÄR LANDETS HUGNAD.

Under låg ett silverbeslaget besman med förgyllda silvervikter, som kostat 90 Rdl kmt.

EN FÖRSICKTIG KONUNG ÄR LANDETS SÄKERHET.

Under låg en spegel med kolorerad och förgylld ram, ornerad med symboler för försiktigheten, som kostat 24 Rdl kmt.

EN TAPPER KONUNG ÄR LANDETS HEDER.

Under låg en värja, palasch, med förgyllt silverbeslag och inskriptionen Il sera vaillant, som kostat 180 Rdl kmt.

**EN FRIKOSTIG KONUNG ÄR LANDETS WEDERQUEE-
KELSE.**

Under låg ett litet skrin med allehanda husgeråd och saker av elfenben.

EN ORDENTLIG KONUNG ÄR LANDETS EFTERSYN.

Under stod ett timglas.

**EN KONSTÄLSKANDE KONUNG ÄR LANDETS UP-
MUNTRAN.**

Under stod på ett bräde en uppsats med dockor, gjorda i Neapel, och ihopsatta av musslor, som kostat 300 Rdl kmt.

**HWAD MIN NÅDIGE HERRE FÖRTIENT, WARE HANS
LÅTT.**

Över spisen var en starkt illuminerad sol. Framför spisen stod en skiva med två hål med två synliga armar, den ena höll en krans den andra en fallvalk.

Carl Gustav Tessin var ingen vän av bruket att låta barn allt för tidig bära värja. Hans avsikt med sin ovanliga julklappsutdelning var sannolikt, så som brukligt var med svenska prinsar sedan 400 år tillbaka, att repetera och "pröva" de egenskaper prins Gustav skulle behöva som blivande kung, och om han var värdig att väpnas med värja. Tessin skriver i sin dagbok 1761:

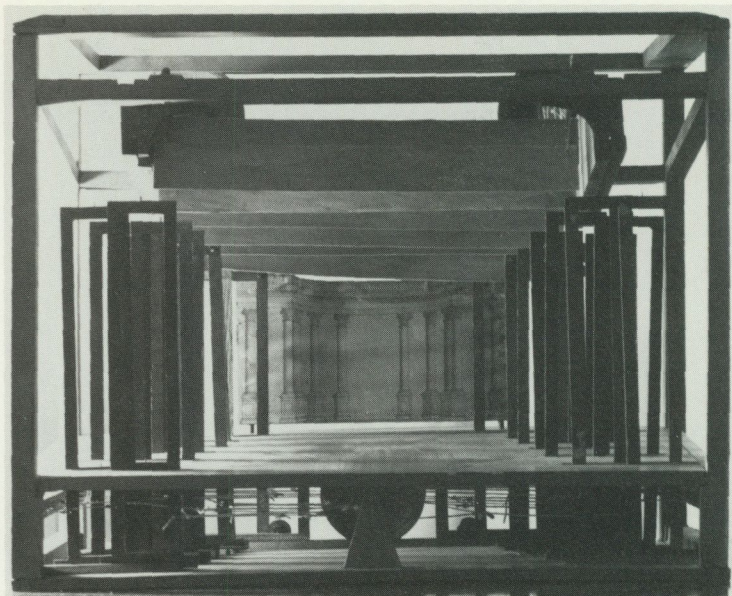

Denna vagnsmodell, avsedd att dras av getter, fick prins Gustav julen 1753 av Carl Gustaf Tessin. Kungl. Livrustkammaren.

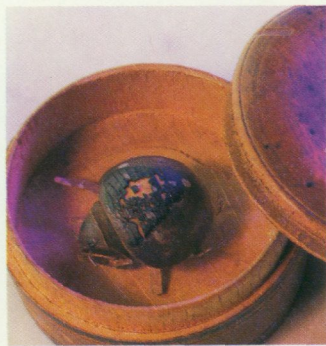
Barn hos oss bära wärjor, innan de lärt sielfve drage underkläderna på sig: de inskrifvas ibland gallonerade hattar, och deras egne föräldrar Riddarslår dem, wid orden: Nu ser du ut som en karl: Då tror Marionetten sig kiäck, klok, utlärd och knä cammerat med cronans Embetsmän. — — Mån icke till en förnuftlig upfostran höra, att efter hand, och under namn af prämier för wissa lärdoms och dygde framsteg, öka ungdommens klädnad, på det trädet ej måtte bära alla sina blommor när det nyss planterat blifvit.

Bland de fortsatta årens julklappar kan nämnas att prinsen 1752 fick en liten vattenspruta med pump, slangar m.m., som Tessin låtit inköpa i Holland för 300 Rdl kmt och en skärmljusstake eller Gardevue, förgylld med our moulo och garnerad med porslinblomster. Den hade två ljuspipor och en grön skärm. Nederst dekorerad med en elefant och ett barn av saxiskt porslin, köpt i Paris i oktober 1752 av Fredrik Sparre för 600 dlr kmt. Vidare

Scenmaskineri till teatermodell
inköpt av Carl Gustaf Tessin i
Paris 1745 och given till arvsprins
Adolf Fredrik. Modellen, ca 110
cm lång, är utförd in i minsta
detalj. Tillhör Konstakademin,
deponerad i Drottningholms tea-
termuseum. Foto Beata Berg-
ström.

I denna leksak, en trädosa, sitter
en insekt försedd med rörliga ben
av läder och blytyngder, monterad
på en liten träpinne. Dosan
skänktes julen 1742 av Carl Gus-
taf Tessin till Fredrik Ulric
Sack. Privat ägo. Foto Mats
Landin.

fick Gustav en bok med färgmålningar föreställande "Chinesernes landarbeten", som kostade Tessin 60 Rdl kmt och en annan med färgbilder föreställande deras "Manufacturer och flera näringar", som kostade 72 Rdl kmt, och en med färglagda bilder av blommor och fåglar, som kostade 72 Rdl kmt. Dessa böcker hade Tessin köpt av direktör Sahlgren i Ostindiska kompaniet. Två små lådor med "apaveil", till magnetiserande ingick också.

1753 firade Carl Gustaf Tessins sin sista jul med hovet. Prins Gustav fick en lackerad "Bureau Historiographique" [Machine de Geographie], som kostade 150 Rdl kmt, en "Cylindre", med en myckenhet därtill hörande målade figurer", som kostade 240 Rdl kmt, och Tessins egna "Mathematiska Instrumenter" av mäsing. Enligt en annan anteckning av Tessin fick kronprinsen även en "modell på wagn". Denna vagn är identisk med den mindre av de två vagnsmodeller som finns bevarade i Livrustkammaren. Vagnen är enligt traditionen beställd av Tessin i Paris för kronprins Gustav och avsedd att dras av två getter. Den större vagnsmodellen var avsedd att dras av hovstallets ölandshästar.

Förutom de ovan angivna modellerna har med största sannolikhet prins Gustav mycket tidigt fått leka med andra modeller. T.ex. den teatermodell, "lilla Theatren, med dess mekanisme", som Tessin lät inköpta på en auktion i Paris 1745 och som 1766 förvarades i Adolf Fredriks kabinett vid Drottningholm. En annan var den stora modell över Jerusalems tempel, som Carl Gustaf Tessin skänkte till Adolf Fredrik i julklapp 1750. Modellen var sänd till Nicodemus Tessin d.y. från Karl XII i Bender.

Genom sitt kontaktnät av släktingar och bekanta som befann sig utomlands kunde Tessin beställa alla de saker han behövde. Av en bevarad odaterad kladd framgår från vilka orter man kunde köpa lämpliga leksaker:

Att förskrifwas.

Ifrån Portugal;

Cachou, förgylt giordt i allehanda former, samt eljest hwarjehanda små curiositeter.

Ifrån Saxen;

Allehanda små diur och fouglar af träd.

Såcker deviser wäl giorde.

Allehanda små leksaker af Porcellin, med mera.

Ifrån England;

Allehanda små sten kiärl för barn.

Nätt giorda dåcksaker af träd, som små skåp, bord, husgeråd etz, med mera.

Ifrån Nürnberg;

Små råttor med urwärc uti.

Skruf Ricksdahl.

Hwarjehanda konstswarfningar.

Ifrån Amsterdam;

Wälklädda waxdäcker etz.

Som en jämförelse kan nämnas vad Tessin gav sina släktingars barn julen 1746. De fick tre dockor med olika kläder, en trädosa med köksredskap, en trädosa med ett "Ringospel", en trädosa med en liten vagn, två trädosor med små dockor med bly i ändan, två trädosor med allehanda djur, en teservis av alabaster, två små kvarnar i elfenben, fyra par små ljusstakar i elfenben, ett bräde med dockor som rör sig, två bräden med björnar som dansar, en släde och en båt båda av av trä.

Av Tessins bevarade inventarium från år 1742 finner man flera notiser om leksaker i hans ägo. Av dessa kan nämnas en liten "barn eller dåckservice" av tenn bestående av ett bord, ett kaffebräde, två flaskor, fyra ljusstakar, två skålar med lock, två skålar

med öron, två mindre dito, två sockerskålar, två djupa fat, två stora fat, två mindre fat, två ännu mindre fat, 24 tallrikar och sex skedar. I ett senare inventarium 1744 nämns en liten "Opera Perperstif uti chagrín foder" och en "Camera obskura ofverbladet med brokigt papper".

Prins Gustav fick en uppfostran som var helt i linje med upplysningstidens pedagogiska ideer. Tronföljaren var, till skillnad från sina övriga syskon, föremål för Carl Gustaf Tessins och Lovisa Ulrikas speciella omsorger. Detta innebär dock inte att Gustav var det ensamma barn som tidigare gjorts gällande i forskningen. Barnteater, leksaker och lek med andra barn var ett viktigt led i fostran av honom för den roll han skulle spela som rikets främste medborgare.